

УДК 323. 329.14

Профспілки та суспільні рухи: способи і форми взаємодії

О.Л. ТУПИЦЯ

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара,
м. Дніпропетровськ, Україна
E-mail: profkomdnu2008@ukr.net**Авторське резюме**

Розвиток профспілок у громадсько-політичному вимірі пов'язаний з підтримкою ними деяких суспільно-політичних течій, які в різні періоди політичної історії мали статус суспільних рухів. Серед таких рухів є соціал-демократичні та лейбористські рухи в Європі, які згодом отримали статус партій. Крім того, суспільні рухи є неформальними і дуже широкими об'єднаннями, які вимагають підтримки невеликої групи цінностей або спрямовані на одномоментну дію, наприклад, зміну існуючої владної команди. В цих умовах профспілки мають обирати співпрацю чи відсторонення від суспільних рухів.

Основною причиною порушення оптимальності взаємодії профспілок та суспільних рухів є спонтанність виникнення останніх. Водночас широка соціальна база, яка вважається в стихійних суспільно-політичних течіях, базується на негативному сприйнятті індивідами і групами оточуючої соціальної реальності. В цьому ставленні профспілки можуть підтримувати або заперечувати ті чи інші факти соціального життя.

Розвиток суспільних рухів виступає важливою особливістю демократичного політичного життя. Доступ до політичної участі визначається можливістю самоорганізації населення та вільного висунення ним своїх вимог. Профспілковий рух на сучасному етапі має можливість мобілізації громадян на відстоювання своїх трудових прав, які перебувають під тиском нормативно-правової корекції, та згортання через перегляд пріоритетів соціальної держави.

Нові типологічні ознаки суспільних рухів формуються на основі нового типу соціальних і комунікативних зв'язків. Суспільна ієрархія і класові антагонізми, які давали основу для існування і розвитку профспілок у минулому, втратили свою чинність. Тому організаційні форми профспілок як суспільного руху мають перетворитися на більш доступні і прийнятні для сучасних громадян.

Ключові слова: соціальні рухи, профспілки, політичне співробітництво, громадянське суспільство, політичний вплив, форми співпраці, неурядові організації

Trade unions and social movements: methods and forms of interaction

O.L. TUPYTSIA

The Oles Honchar Dnepropetrovsk national university, Dnepropetrovsk, Ukraine
E-mail: profkomdnu2008@ukr.net**Abstract**

The development of trade unions in the public and political dimension associated with maintaining by them socio-political movements, which in different periods of political history had the status of social movements. Among these movements are a social democratic and labor movements in Europe, which later acquired the status of parties. In addition, social movements are informal and very broad associations that need support group of values, or focused on single-step action, such as changing the current ruling power. In these circumstances, trade unions have to choose cooperation or dismissal from the social movements. The main cause of optimum interaction of trade unions and social movements are spontaneous occurrence of the latter. However, the broad social base, which is natural in the social and political movements, based on the negative perception of individuals and groups surrounding social reality. In this regard unions can support or deny certain facts of social life.

The development of social movements is an important feature of democratic political life. Access to political participation is determined by the ability of self-organization and freedom to nominate requirements. The trade union movement at this stage has the ability to mobilize citizens to defend their labor rights that are under regulatory pressure correction and minimization by reviewing the priorities of the welfare state.

New typological features of social movements are formed on the basis of a new type of social and communication links. Social hierarchy and class antagonisms, which provided the basis for the existence and development of trade unions in the past, expired. Therefore, the organizational forms of trade unions as social movements have become more available and acceptable for contemporary citizens.

Keywords: social movements, trade unions, political cooperation, civil society, political influence, forms of cooperation, nongovernment organizations

Постановка проблеми. Вивчення проблем, місця та ролі профспілок у політичній системі пов'язане з їх взаємодією з суспільними рухами. Вказані суспільно-політичні суб'єкти мають дуже різноманітну структуру і мотивації виникнення. На відміну від сталих політичних інститутів: партій, груп інтересів, органів державної влади, легальних і нелегальних громадських організацій суспільні рухи відзначаються масовістю, а з іншого боку – аморфністю організаційних і структурних ознак. Суспільні рухи відзначаються нетривалим існуванням та виникають, зазвичай, у періоди політичних криз як реакція населення на погіршення соціальних умов. Проблема взаємодії профспілок та соціальних суспільних рухів виступає досить цікавою проблемою для сучасної політичної науки, оскільки профспілковий рух є одним з різновидів цього явища в сучасному світі. Складовими проблеми є риси профспілкового руху як суспільно-політичної течії та його завдання і пріоритети в сучасних умовах.

Також наукової рефлексії потребує питання, наскільки профспілки можуть взаємодіяти з суспільними рухами з метою досягнення своєї цілі та збільшення політичного впливу. Для сучасної України питання розвитку суспільних рухів ускладнюються проблемами, пов'язаними з використанням політичних технологій та проєктів, які заміняють собою історичні передумови розвитку масової політичної участі, які мали місце в період пізньої перебудови та початку періоду незалежності України (Народний рух України).

Аналіз досліджень і публікацій. Розробками взаємодії профспілок і громадських об'єднань у сучасній Україні займалися такі вчені, як В. В. Давиденко [1] та В.Ф. Цвих [7]. Серед зарубіжних розробників теорії суспільних рухів відзначалися автори теорії громадянського суспільства Дж. Коен та Е. Арато [3]. Проблематику розвитку суспільних рухів у громадянському суспільстві вивчав російський учений М.П. Ненашев [5]. Попри ці розробки, питання взаємодії профспілок і суспільних рухів та перспективи їх співпраці в сучасному світі залишаються неповністю опрацьованими.

Особливою лінією дослідження є способи рекрутування членської бази суспільних рухів та їх взаємодія з іншими політичними інститутами. Метою статті є встановлення принципів взаємодії сучасних суспільних течій та профспілкового руху. Завданнями є встановлення ролі суспільних рухів у становленні громадянського суспільства та вивчення підходів профспілок до забезпечення інтересів найманих працівників на основі діяльності широких громадських об'єднань.

Виклад основного матеріалу. Суспільні гро-

мадські рухи, як форма політичної діяльності, набувають дедалі більшої актуальності. Події «Арабської весни» 2011 року засвідчили, що традиційні політичні партії у кризові моменти не керують політичним процесом і втрачають вплив на ситуацію. Розвиток профспілок у громадсько-політичному вимірі пов'язаний з підтримкою ними деяких суспільно-політичних течій, які в різні періоди політичної історії мали статус суспільних рухів. Серед таких рухів є соціал-демократичні та лейбористські рухи в Європі, які згодом отримали статус партій. Крім того, суспільні рухи є неформальними і дуже широкими об'єднаннями, які вимагають підтримки невеликої групи цінностей, або спрямовані на одномоментну дію, наприклад, зміну існуючої владної команди. В цих умовах профспілки мають обирати співпрацю чи відсторонення від суспільних рухів. Згідно зі статтею Н.А. Скобеліної «Умови розвитку суспільних рухів у сучасному російському суспільстві», суспільні рухи як соціальні практики відтворюються в часі і просторі, створюються в інтересах різних соціальних груп. Умовами для розвитку громадських рухів слугують модифікації в різних сферах суспільства, які породжують зміни особистісного характеру і які сприяють виникненню інституцій. Розвиток і ускладнення соціальної структури призводять до появи нових соціальних груп, які змушені об'єднуватися для вираження власних інтересів [6, с. 184].

Основною причиною порушення оптимальності взаємодії профспілок та суспільних рухів є спонтанність виникнення останніх. Водночас широка соціальна база, яка вважається в стихійних суспільно-політичних течіях, базується на негативному сприйнятті індивідами і групами оточуючої соціальної реальності. В цьому ставленні профспілки можуть підтримувати або заперечувати ті чи інші факти соціального життя.

Важливим показником при виникненні як масових протестних, так і організованих суспільних рухів є ступінь незадоволення особистостей. Це породжує багато характерних рис, притаманних потенційному учаснику. Нові ідеї сприймаються особливо гостро особистістю, яка має незадоволення, для якого характерна деривація і, разом з тим, певна свобода дій [6, с. 184].

Реалізація політичних програм сучасних суспільних рухів пов'язана, насамперед, з їх ідеологічною орієнтацією. В період звільнення від тоталітарних політичних обмежень багато суспільних рухів на пострадянському просторі отримали назву демократичних. Профспілки, як громадські організації, неповною мірою висловили своє ставлення до цих об'єднань.

У кінці 80-х років в російському суспільстві в зв'язку з економічною кризою та іншими причинами змінилися показники задоволеності, довіри до політичної влади, тому намітилось піднесення суспільної активності. В цей період були створені рухи різноспрямованості з досить широкою соціальною базою. «До них слід віднести «Демократичний Союз», «Демократичну Росію» та інші, які були першою спробою неформального впливу громадян на існуючу політичну систему», - вказує Н. А. Скобеліна [6, с. 185].

Дуже сильні на початку свого існування за рахунок рівня довіри громадян громадсько-політичні рухи досить швидко втратили свій вплив та потенціал до зростання через розшарування соціальних груп, які їх підтримували. Далася взнаки непослідовність демократичних політичних рухів перехідного періоду. Згідно з Н.А. Скобеліною, «нереалізовані очікування росіян у постперебудовний час, а також почуття незадоволеності життям, яке зберігається, сприяли розвитку цинічного ставлення до влади і політики, яку вона проводить, значно знизили рівень довіри до політичних інститутів і до політичної системи в цілому» [6, с. 185].

Можливості долучення профспілок до суспільних рухів на сучасному етапі мають специфічні обмеження. Серед обмежувальних чинників вагоме місце посідають високий рівень соціального протесту та упереджене ставлення населення до політичних інститутів. Тому профспілкові об'єднання в межах співпраці з суспільними рухами повинні обрати період їх піднесення, а не занепаду. За останні вісім років (з 2001 року), стверджує Н.А. Скобеліна, «зменшилася частка респондентів, які оцінюють своє матеріальне становище як погане, дуже погане, 59 % у 1999 до 27 % у 2007 році» [6, с. 185].

Розвиток суспільних рухів виступає важливою особливістю демократичного політичного життя. Доступ до політичної участі визначається можливістю самоорганізації населення та вільного висунання ним своїх вимог. Профспілковий рух на сучасному етапі має можливість мобілізації громадян на відстоювання своїх трудових прав, які перебувають під тиском нормативно-правової корекції та згортання через перегляд пріоритетів соціальної держави. На думку російської вченої, «сучасні суспільні рухи характеризуються певною сталістю і організаційною оформленістю. Рівень суспільної підтримки третього сектору – це один з індикаторів ступеня розвитку громадянського суспільства» [6, с. 186].

Особливою умовою розвитку сучасних профспілок, як громадського суспільного руху, можуть стати процеси глобалізації. У проце-

сах міжнародної глобалізації загострюються процеси працевлаштування, оплати праці, соціальних стандартів та економічної безпеки окремих країн. В цих умовах професійні спілки можуть долучитися до відстоювання інтересів не лише окремих верств суспільства, але й вагомої частини всього людства. Згідно із статтею Д.А. Лагутіна, суспільні рухи, які активно виступили з протестами проти політики глобальних інститутів на межі ХХ – ХХІ століть, були вперше названі глобалізованою елітою антиглобалістськими. «Ця негативна ідентифікація закріпилася буденно у свідомості засобами самої інформації і частково було сприйнято самими учасниками рухів» [4 с. 106]. Також російський дослідник вважає, що необхідними передумовами формування руху альтерглобалістів стали протиріччя у сфері неоліберальної економіки, що відбивалося на нерівномірному розподілі капіталу, в результаті чого 70 % світового багатства опинилося зосередженим у руках 20 % населення, а економічне зростання країн, що розвиваються, за останні 20 років уповільнилося. «Зростаюча соціальна несправедливість змушує людей в усьому світі активно боротися за свої права, організуючи рух «За альтернативну глобалізацію», - вказує Д.А. Лагутін [4, с. 106 – 107].

Окрему перспективу розвитку профспілок як суспільного руху надають новітні комунікаційні засоби, серед яких чільне місце посідає Інтернет. Саме завдяки електронним засобам публічна політична активність стає відомою на глобальному рівні. «Саме завдяки мережі Інтернет, конкретним можливостям електронної пошти, повстання сапатистів у Мексиці отримали широку відомість у світі і спричинили широку хвилю протестів», - зауважує Д. А. Лагутін [4, с. 106 – 107].

Нові типологічні ознаки суспільних рухів формуються на основі нового типу соціальних і комунікативних зв'язків. Суспільна ієрархія і класові антагонізми, які давали основу для існування і розвитку профспілок у минулому, втратили свою чинність. Тому організаційні форми профспілок як суспільного руху мають перетворитися на більш доступні і прийнятні для сучасних громадян. Таким чином, вважає Д. А. Лагутін, рух «За альтернативну глобалізацію» сформувався як «мережеве суспільство», що не має жорсткої ієрархії, не має позначеної структури. «Разом з тим, цей рух є масовим і, в той же час, мобільним, що дає йому перевагу в боротьбі з агентами та тотальною гегемонією капіталу. У русі немає єдиного ідеологічного центру, харизматичного лідера і ієрархії, рульової системи й інших атрибутів традиційних рухів, немає в них і гегемона, єдиної організації» [4, с. 108].

Подальшою перспективою розвитку профспілок як суспільного руху є підвищення їх універсальності, як структур представництва соціальних інтересів. Саме зростання протестних настроїв у період глобалізації забезпечує їх відповідність більшості вимог та пріоритетів. «Рух «За альтернативну глобалізацію» став характерною рисою сучасного суспільства. Він озвучує багато актуальних проблем суспільного розвитку, доводячи їх до відома широких мас, акцентуючи увагу влади на їх рішеннях. За своїми порівняно новими формами організатори акції взаємодіють. Рух, як такий, є відображенням трансформацій, що відбуваються в суспільстві. Він має потенціал зростання, його складовими є широта ідеологічної бази, масовість, інноваційність, які здатні служити справі розробки альтернативних конструктивних шляхів суспільного розвитку», - стверджує російський дослідник [4, с. 110].

Політична мобілізація профспілок пов'язана з формами їх активності у владно-управлінському контексті та контексті представництва інтересів. Обидві лінії є взаємопов'язаними і мають спільне нормативне підґрунтя. Воно пов'язане з громадськими об'єднаннями, які виступають посередниками між власне політичними процесами, та життєдіяльністю суспільства. У статті А.В. Баранова термін «громадські об'єднання» застосовується у політологічному сенсі. «Це ініціативні, самодіяльні, самоврядні об'єднання громадян, створені для спільного вирішення для них проблем і захисту групових інтересів. Частіш за все вони залучаються до політичного процесу не прямим чином і слугують посередниками між державою і опосередкованими акторами політики, партіями, політичними елітами, лідерами в подальшому», - вказує науковець [1, с. 51].

Ресурсом активізації профспілкового руху, згідно з сучасними дослідженнями, є потреба населення в довірі та спільному перебуванні. Завдяки цьому профспілки можуть розширювати свій вплив як суспільний рух не лише на основі представництва трудових інтересів, але й на основі реалізації потреб населення у формуванні спільнот. Інституалізація сучасних трудових колективів виступає важливою проблемою через індивідуалізацію праці та втрату єдиних стандартів соціального співжиття. «Соціальна мережа визначається як відносно стала спільнота людей, які взаємодіють на основі довіри, добровільності, рівноправної координації, спонтанної участі і форм для просування своїх цінностей, інтересів. Мережні зв'язки на рівні міжособистісного спілкування малих груп слугують передумовами створення неурядових організацій як інституту комунікацій між

владою і суспільством. Частиною цих спільнот можна вважати потенційними суб'єктами політики, якщо вони мають ресурси впливу», - вважає А.В. Баранов [1, с. 51 – 52].

Таким чином, сучасне суспільство надає велику кількість перспективних напрямків для розвитку суспільних рухів. Водночас їх тривале співіснування ставиться під сумнів ситуаційністю соціальної і політичної мобілізації, невизначеністю результатів масової політичної участі. Профспілки в таких умовах мають обирати оптимальну стратегію трансформації та позиціонування як сталого суспільного руху, що відповідає не лише ситуаційним, але й глибинним соціальним і ментальним потребам індивідів, соціальних груп та спільнот глобального обсягу.

Політична ініціативність профспілок як суспільних рухів має розвиватися на основі глибокого аналізу поточної ситуації й балансу політичних сил у кожній країні й на міжнародному рівні. Ймовірність перетворення профспілок на сталий суспільний рух посилюється через зростання проявів економічної кризи. Враховуючи негативний досвід окремих держав (наприклад, Польщі, коли потужна профспілка «Солідарність» поступово втратила свій вплив), профспілковий рух має стати потужною альтернативою для всіх інших форм громадських об'єднань і забезпечити своє подальше організаційно відокремлене існування.

Висновки. Підходи до теоретичного обґрунтування взаємодії профспілкового руху та сучасних суспільно-політичних суспільних рухів відрізняються різноманіттям. З одного боку існує тенденція до констатації отожднення суспільних рухів із соціальними групами, які вони представляють, а також з акторами громадянського суспільства. Крім того, серед аналітиків існує тенденція вважати суспільні рухи певним аспектом протестної масової політичної дії. Обидва тлумачення не відображають структурної складності та впливу суспільних рухів на політичний процес. Екологістські, релігійні та етнічні рухи регіонального та місцевого рівня з відносно локальними цілями виступають чинниками радикальної зміни політичної ситуації. Підґрунтям розгортання масштабних суспільних рухів є зміна ставлення населення до оточуючої суспільної дійсності, погіршення соціального почуття. В цих умовах профспілки, як індикатори соціального самопочуття широких верств трудящих, можуть активно співпрацювати з суспільними рухами з метою відстоювання своїх вимог та забезпечення відповідного політичного статусу. Разом з тим, профспілки мають обирати оптимальні форми співпраці з суспільними рухами з метою запобігання змішуванню і підпорядкуванню ситу-

ативним і маргінальним течіям та політичним групам. Досвід існування суспільних рухів сучасної України ХХІ століття засвідчив активне використання суспільних рухів у політичних маніпуляціях з ситуативними цілями. В цих

умовах профспілки мають обирати зважену та далекоглядну позицію. Перспективою подальшого розвитку теми, порушеної у даній статті, слід вважати взаємодію профспілок та міжнародних неурядових організацій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Баранов А. В. Общественные объединения и социальные сети: роль в политическом процессе Краснодарского края [Текст] / А. В. Баранов // *Politbook*. 2012. – №2. – С.51 – 61.
2. Давиденко В. В. Соціальний діалог у контексті взаємодії громадянського суспільства і держави [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра політ. наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / В.В. Давиденко. – Л., 2008. – 35 с.
3. Коэн Л. Дж., Арато Э. Гражданское общество и политическая теория [Текст] / Л.Дж. Коэн, Э. Арато. – М.: Весь Мир, 2003. – 784 с.
4. Лагутин Д. А. Феноменологические и ценностные особенности альтерглобализма как общественно-политического движения в постиндустриальном обществе [Текст] / Д. А. Лагутин // *Вестник ВолГУ. Серия 4: История. Регионоведение. Международные отношения*. – 2008. – №2. – С.106 – 110.
5. Ненашев М. П. Гражданское общество России и роль в его становлении общественных объединений [Текст] // Дисс.... канд. полит. наук: 23.00.02 / М. П. Ненашев. – М., 2001. – 176 с.
6. Скобелина Н. А. Условия развития общественных движений в современном российском обществе [Текст] / Н. А. Скобелина // *Вестник Волгу. Серия 7: Философия. Социология и социальные технологии*. – 2009. – №2. – С.184 – 187.
7. Цвях В.Ф. Профспілки і громадянське суспільство: особливості парадигми відносин [Текст] / В.Ф. Цвях // Дис. д. політ. н. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Київ – 2004. – 405 с.

REFERANCES:

1. *Baranov, A. V. Obschestvennyye ob'edineniya i sotsialnyye seti: rol v politicheskom protsesse Krasnodarskogo kraja (Public associations and social networks: their role in the political process in the Krasnodar region). Politbook*. 2012. №2. P.51 – 61.
2. *Davidenko, V. V. Sotsialnyi dialog v kontekstI vzaemodiyi gromadyanskogo suspilstva I derzhavi (Social dialogue in the context of interaction between civil society and the state): avtoref. dip. na zdobuttya nauk. stupenya d-ra polIt. nauk: spetr. 23.00.02 «PolItichni Instituty ta protsesy»*. L., 2008. 35 p.
3. *Koen, L. Dzh., Arato E. Grazhdanskoe obschestvo i politicheskaya teoriya (Civil Society and Political Theory)*. M.: *Ves Mir*, 2003. 784 p.
4. *Lagutin, D. A. Fenomenologicheskie i tsennostnyye osobennosti alterglobalizma kak obschestvenno-politicheskogo dvizheniya v postindustrialnom obschestve (Phenomenological and valuable features of alter as a socio-political movement in post-industrial society). Vestnik VolGU. Seriya 4: Istoriya. Regionovedenie. Mezhdunarodnyye Otnosheniya*. 2008. №2. P.106 – 110.
5. *Nenashev, M. P. Grazhdanskoe obschestvo Rossii i rol v ego stanovlenii obschestvennyih ob'edineniy (Russian civil society and its role in the formation of associations)*. M., 2001. 176 p.
6. *Skobelina, N. A. Usloviya razvitiya obschestvennyih dvizheniy v sovremennom rossiyskom obschestve (Conditions of social movements in contemporary Russian society). Vestnik Volgu. Seriya 7: Filosofiya. Sotsiologiya i sotsialnyye tehnologii*. 2009. №2. P.184 – 187.
7. *Tsvih, V.F. Profspilki i gromadyanske suspilstvo: osoblivosti paradigmi vidnosin (Trade unions and civil society: the paradigm features Relations). Kiyivskiy natsionalniy universitet imeni Tarasa Shevchenka. 23.00.02 – politichni Instituty ta protsesy*. Kiyiv, 2004. 405 p.

Тулиця Олег Леонідович – доктор політичних наук, професор
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Адреса: 49010, м. Дніпропетровськ, просп. Гагаріна, буд. 72, 1-й корпус, ауд. 716
Телефон: +38 (056) 374-98-67, E-mail: profkomdnu2008@ukr.net

Tupytzia Oleh Leonidovych – doctor of political sciences, Full Prof.
The Oles Honchar Dnepropetrovsk national university
Address: 72, Gagarin Avenue, 1st building, room 716, Dnipropetrovsk, 49010
Phone: +38 (056) 374-98-67, E-mail: profkomdnu2008@ukr.net